

КЛЮЧОВІ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ТА УКРАЇНА

© 2017 ДЛУГОПОЛЬСЬКА Т. І.

УДК 338.23

Длугопольська Т. І. Ключові концепції соціальної безпеки: міжнародна практика та Україна

Світові глобалізаційні процеси та військово-політичні конфлікти загострили проблему забезпечення соціальної безпеки населення різних країн світу, яку прийнято розглядати з позицій як держави, так і окремого громадянина. Метою статті є аналіз існуючих концепцій соціальної безпеки з різних точок зору – політичної, економічної ефективності та нарративної. Аналіз політичних теорій соціальної безпеки (раціонального голосування більшості; груп тиску) дозволив встановити, що вони базуються на процесах перерозподілу, а виграш окремих економічних агентів досягається через політичну боротьбу за різноманітні «соціальні призи». Аналіз теорій ефективності (оптимального перерозподілу; оптимального страхування літніх; марнотратного батька; оманливого кейнсіанства; довічного страхування; державної економії на адміністративних витратах; повернення інвестицій в людський капітал) дозволив констатувати, що вони спираються на ринкові «фіаско» і допомагають зрозуміти, які саме програми соціального захисту мінімізують «провали» ринку. Аналіз описових (нарративних) теорій (листа щастя; фіксованої праці; монополістичного капіталізму; квазіраціональної політики) дозволив встановити, що вони важко піддаються математичній інтерпретації та частково повторюють ідеї попередніх концепцій.

Ключові слова: соціальна безпека, страхування, групи спеціальних інтересів, пенсії, перерозподіл.

Табл.: 3. **Бібл.:** 28.

Длугопольська Тетяна Ігорівна – аспірантка кафедри фінансово-економічної безпеки та інтелектуальної власності, викладач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: dluhopolska@rambler.ru

УДК 338.23

UDC 338.23

Длугопольская Т. И. Ключевые концепции социальной безопасности: международная практика и Украина

Dluhopolska T. I. The Key Conceptions of Social Security: the International Practice and Ukraine

Мировые глобализационные процессы и военно-политические конфликты обострили проблему обеспечения социальной безопасности населения различных стран мира, которую принято рассматривать с позиций как государства, так и отдельного гражданина. Целью статьи является анализ существующих концепций социальной безопасности с различных точек зрения – политической, экономической эффективности и нарративной. Анализ политических теорий социальной безопасности (рационального голосования большинства; групп давления) позволил установить, что они базируются на процессах перераспределения, а выигрыш отдельных экономических агентов достигается в процессе политической борьбы за различные «социальные призы». Анализ теорий эффективности (оптимального перераспределения; оптимального страхования пожилых; расточительного отца; обманчивого кейнсианства; пожизненного страхования; государственной экономии на административных расходах; возврата инвестиций в человеческий капитал) позволил установить, что они опираются на рыночные «фиаско» и помогают понять, какие именно программы социальной защиты минимизируют «провалы» рынка. Анализ описательных (нарративных) теорий (письма счастья; фиксированного труда; монополистического капитализма; квазирациональной политики) позволил установить, что они трудно поддаются математической интерпретации и частично повторяют идеи предыдущих концепций.

The world-wide globalization processes and the political-military conflicts have exacerbated the problem of social security of the people of various world countries, which is usually seen from the perspective of both the State and the individual citizen. The article is aimed at analyzing the existing conceptions of social security from different perspectives – political, economic efficiency, and narrative. An analysis of political theories of social security (majority rational voting; pressure groups) has determined that they are based on the redistribution processes, and winning of the individual economic agents is achieved in the political struggle for various «social prizes». An analysis of theories of efficiency (optimal redistribution; optimal retirement insurance; prodigal father; misguided Keynesian; longevity insurance; government economizes on administration costs; return on human capital investment) has determined that they rely on market «fiasco» and can help in understanding which from the social protection programs minimize market failures. An analysis of the descriptive (narrative) theories (chain letters; lump of labor; monopoly capitalism; nearly rational policy) has determined that they are difficult subject to the mathematical interpretation and partially repeat ideas of the previous concepts.

Ключевые слова: социальная безопасность, страхование, группы специальных интересов, пенсии, перераспределение.

Keywords: social security, insurance, special interest groups, rents, redistribution.

Табл.: 3. **Библ.:** 28.

Тбл.: 3. **Bibl.:** 28.

Длугопольская Татьяна Игоревна – аспирантка кафедры финансово-экономической безопасности и интеллектуальной собственности, преподаватель кафедры конституционного, административного и финансового права, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

Dluhopolska Tetiana I. – Postgraduate Student of the Department of Financial and Economic Security and Intellectual Property, Lecturer of the Department of Constitutional, Administrative and Financial Law, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: dluhopolska@rambler.ru

E-mail: dluhopolska@rambler.ru

За умов обмеженості бюджетних ресурсів, військово-політичних конфліктів та міграційних проблем багато країн Європи (Україна в тому числі) стикаються сьогодні із ситуацією браку можливості забезпечення соціальної безпеки населення від фінансово-економічних та політичних потрясінь.

Соціальну безпеку можна розглядати в контексті забезпечення захисту держави та окремої людини. Згідно з державницьким підходом *соціальна безпека* – це захищеність соціальної сфери суспільства і держави від загроз, здатних зруйнувати чи зумовити деградацію соціуму [24]. Соціальна безпека передбачає наявність

об'єктивних і суб'єктивних умов та факторів, які забезпечують нормальну життєдіяльність суспільства та спроможність його протистояти несприятливим зовнішнім та внутрішнім руйнівним впливам, зберігати свою цілісність та здатність до відтворення, а також стійкість розвитку [27]. Головною метою соціальної безпеки визнається гарантування міцного громадянського миру, критерієм – добробут середнього класу чисельністю не менш 75%, а суб'єктом соціальної безпеки – система державного соціального захисту [28]. Соціальна безпека в цьому контексті є сукупністю заходів із захисту інтересів країни та її громадян у соціальній сфері, розвиток соціальної структури й відносин у суспільстві, системи життєзабезпечення та соціалізації людей, образу життя у відповідності до інтересів прогресу нинішніх та майбутніх поколінь [26].

З точки зору прав людини *соціальна безпека* є правом громадян (не благодійністю) на отримання державних гарантій щодо забезпечення мінімальними соціальними стандартами життя. Соціальна безпека в цьому випадку виступає особливим видом особистісної безпеки (*human security*), яка багатьма дослідниками розглядається як своєрідне суспільне благо, що концентрує та перерозподіляє життєві ризики [6; 7]. Під категорією особистісної безпеки розуміють «захист від загроз для життя окремого індивіда та підтримку її якості, за одночасного створення умов для вільного розвитку особистості та реалізації її прав та можливостей брати участь у суспільному житті як на національному, так і глобальному рівні» [23]. Ця концепція концентрується на добробуті окремих індивідів [18]. Оскільки в реальному житті через дію ринкових механізмів та існування приватних економічних агентів немає гарантії того, що соціальний захист не стане соціально стратифікованим, то державницьке гарантування кожному громадянину мінімального рівня добробуту стає своєрідним компромісом, який убезпечує баланс інтересів у суспільстві.

Метою статті є аналіз існуючих концепцій соціальної безпеки, які дозволяють поглянути на цей феномен економіки добробуту під різними кутами зору.

У працях К. Малліган та Х. Сала-і-Мартін (*C. B. Mulligan, X. Sala-i-Martin*) [15; 16] виокремлюється більше десятка різноманітних теорій, що пояснюють зміст і бажаність соціальної безпеки з різних підходів – політичного, економічного та нарративного (*табл. 1*).

Політична концепція соціальної безпеки розглядає її через призму перерозподілу, а вигреш окремих економічних агентів – у контексті політичної боротьби за т. з. «соціальний приз» (пенсія, соціальна допомога, субсидія тощо). У рамках політичної концепції наголошується, що різні групи інтересів змагаються за обмежені ресурси, і якщо «перемогу» здобувають бідні, літні та інші соціально вразливі верстви населення, то це питання стосується саме соціальної безпеки. Незважаючи на те, що вигоди від політичної боротьби часто є економічно невинуватими через популізм політиків або лобізм окремих домінуючих за кількістю чи активністю груп інтересів, проте нерідко саме острах втратити популярність у виборців змушує полісмейкерів приймати рішення, далекі від ефективності та раціональності. «Загравання з електоратом» дозволяє політикам перерозподіляти ресурси на користь соціально вразливих верств населення, що особливо проявляється перед черговими виборами.

Політичні концепції можна поділити на два класи:

1) теорія раціонального голосування більшості;

2) теорія груп тиску, в якій виділяються модель політичної конкуренції з тимчасовими втратами (*time-intensive political competition*) і модель захисту платника податків (*taxpayer protection model*).

Згідно з *теорією раціонального голосування* більшості (модель Г. Табелліні (*G. Tabellini*) [20]) переможцями в політичній боротьбі за, наприклад, приз «пенсія» стають літні люди. Ця модель базується на процедурі прийняття публічних рішень в демократичних країнах, коли перемогу визначає медіанний виборець. У ролі медіанного виборця щодо пенсійних програм виступають переважно люди середнього та передпенсійного віку – майбутні отримувачі пенсій. Саме вони голосують за

Таблиця 1

Ключові концепції та теорії соціальної безпеки

Концепція	Ключові теорії соціальної безпеки
Політичні концепції	1. Теорія раціонального голосування більшості (<i>majority rational voting</i>). 2. Теорія груп тиску (<i>theories of pressure groups</i>)
Концепції ефективності	1. Теорія оптимального перерозподілу або поділу ризику (<i>optimal redistribution or risk sharing</i>). 2. Теорія оптимального страхування літніх (<i>optimal retirement insurance</i>). 3. Теорія (проблема) марнотратного батька (<i>prodigal father problem</i>). 4. Теорія оманливого кейнсіанства (<i>misguided Keynesian</i>). 5. Теорія довічного страхування (<i>optimal longevity insurance</i>). 6. Теорія державної економії на адміністративних витратах (<i>government economizes on administration costs</i>). 7. Теорія повернення інвестицій в людський капітал (<i>return on human capital investment</i>)
Описові (нарративні) концепції	1. Теорія листа щастя (<i>chain letter</i>). 2. Теорія фіксованої праці (<i>lump of labor</i>). 3. Теорія монополістичного капіталізму (<i>monopoly capitalism</i>). 4. Теорія квазі-раціональної політики (<i>nearly rational policy</i>)

Джерело: складено за [15; 16].

високі державні соціальні видатки, особливо за умов відсутності економічного зростання та низького рівня життя більшості населення. Держава розглядається як єдина підтримка на випадок несприятливих обставин, особливо в групах літніх та малозабезпечених. І якщо вони за чисельністю значно перевищують групи молодих та середнього класу та, маючи спільні інтереси, об'єднуються в коаліції, то фіскальна політика набуватиме перерозподільного характеру на користь соціально вразливих верств населення. Обсяг бюджетних видатків на соціальні допомоги, природно, зростатиме в країнах, уражених «революцією сивини» та нерівністю. Міграційна криза країн ЄС додає до цих груп і вимушених переселенців та мігрантів, які також претендують на соціальну підтримку приймаючих країн. І хоча не всі вони залучені в процес прийняття політичних рішень, однак можуть стати суттєвим фактором політичного та економічного тиску.

В іншій моделі теорії раціонального голосування більшості (модель Е. Браунінга (*E. K. Browning*) [2]) розглядаються три вікові групи: молодь, люди середнього віку та літні. Перші дві групи сплачують податки, а переваги у вигляді пенсійних виплат отримує третя група. У разі чіткого переконання молоді та людей середнього віку в тому, що солідарна модель пенсійної системи буде перманентною і наступні покоління проти неї не заперечуватимуть, усі вікові групи підтримуватимуть таку пенсійну систему (PAYG). Однак якщо зважувати різницю в доходах різних вікових груп, суму сплачуваних податків, виникає питання про актуальність існування накопичувальної пенсійної системи та можливості об'єднання груп інтересів у різноманітні коаліції.

Головним питанням в цьому є те, які коаліції стануть більш стійкими та сильними – коаліції малозабезпечених та літніх чи коаліції середнього класу та молодих? За умов перманентного збільшення кількості людей 65+ у віковій структурі населення багатьох країн світу, особливо високорозвинутих (табл. 2), та повільних темпів економічного зростання протягом останніх років (табл. 3), найімовірнішим варіантом є саме домінування коаліцій малозабезпечених та літніх. У такому випадку модель соціальної безпеки найімовірніше буде прогресивною з перерозподілом доходів від багатих до бідних.

Як свідчать дані табл. 2, протягом 1960–2015 рр. найбільшими темпами чисельність населення у віці 65+ зросла в Японії (у 4,3 разу), Болгарії, Фінляндії (у 2,9 разу), Греції, Португалії (у 2,6 разу). Саме в цих країнах, а також у Німеччині, Швеції, Італії населення у віці 65+ становить 20 і більше відсотків загальної кількості населення. Низькі темпи економічного зростання багатьох країн світу останніх років (див. табл. 3) накладають додаткові складнощі у підтримці усталених соціальних стандартів та фінансування програм соціальної безпеки. Так, у Німеччині темпи економічного зростання протягом 2010–2015 рр. знизились майже на 60%, Канаді – на 65%, Швейцарії та Японії – на понад 70%. Найгірша ситуація з темпами економічного зростання у 2015 р. зафіксована в Україні (–9,9%).

Таблиця 2

Населення у віці 65+ у деяких країнах світу
(% від загальної кількості населення)

Країна	1960 р.	2015 р.	Зміна
Австралія, Нова Зеландія	9	15	1,7
Австрія, Франція	12	19	1,6
Бельгія, Великобританія	12	18	1,5
Болгарія, Фінляндія	7	20	2,9
Греція, Португалія	8	21	2,6
Данія, Естонія, Латвія	11	19	1,7
Іспанія, Мальта	8	19	2,4
Італія	9	22	2,4
Канада	8	16	2,0
Німеччина	12	21	1,8
Норвегія	11	16	1,5
Румунія	7	17	2,4
Угорщина, Нідерланди, Швейцарія	9	18	2,0
Україна	7	15	2,1
Швеція	12	20	1,7
Японія	6	26	4,3
Країни ЄС загалом	10	19	1,9
Світ загалом	5	8	1,6

Джерело: складено за [22].

Таблиця 3

Економічне зростання в деяких країнах світу (% до попереднього року)

Країна	2010 р.	2015 р.	Зміна
Австрія	1,9	1,0	0,53
Бельгія	2,7	1,5	0,55
Данія	1,6	1,0	0,63
Естонія	2,3	1,4	0,61
Ізраїль	5,5	2,5	0,45
Індія	10,3	7,6	0,74
Канада	3,1	1,1	0,35
Китай	10,6	6,9	0,65
Німеччина	4,1	1,7	0,41
Португалія	1,9	1,6	0,84
Україна	4,2	–9,9	0,01
Фінляндія	3,0	0,2	0,06
Швейцарія	3,0	0,8	0,26
Швеція	6,0	4,1	0,68
Японія	4,2	1,2	0,28
Країни ЄС загалом	2,2	2,2	1,00
Світ загалом	4,4	2,6	0,59

Джерело: складено за [22].

У теорії груп тиску можна виділити модель політичної конкуренції різних вікових груп населення (молоді та літніх), що розглядається К. Малліган та Х. Сала-і-Мартін [15] у контексті інтенсивності виявлення переваг. Зважаючи на те, що літні люди є більш егоїстичними та активно голосують за короткострокові соціальні програми на шкоду довгостроковим проектам соціально-економічного розвитку, а молодь, як правило, є менш активною частиною виборців, «перемогу» часто отримують популістські проекти, не зорієнтовані на розвиток. До того ж, молодь часто уникає відповідальності, посилюючи проблему фрірайдера, оскільки не розуміє усіх можливих ефектів у майбутньому. І якщо т. зв. «лобі літніх» голосує за скорочення робочого дня, широкі соціальні програми, то «лобі молоді» обирає низькі податки, що посилює конфлікт і протистояння цих груп інтересів.

Інша модель теорії груп тиску – *модель захисту платника податків* Г. Бекера і К. Малліган (G. S. Becker, C. B. Mulligan) [1] – демонструє, що недосконала система соціальної безпеки з недостатнім фінансуванням різноманітних соціальних програм може служити прикладом мінімального уряду, низького рівня лобізму та ефективного захисту платника податків від тиску з боку потенційних отримувачів соціальних виплат.

Найчисельнішою групою серед концепцій соціальної безпеки є *теорія ефективності*, що спирається на ринкові «фіаско» і допомагають зрозуміти, які саме програми соціального захисту мінімізують «провали» ринку. Концепції ефективності охоплюють сім ключових теорій [16]:

1. Теорія оптимального перерозподілу (поділу ризику), яка спрямована на забезпечення добробуту літніх людей. Соціальний захист у цій теорії розглядається як оптимальна державна політика, спрямована на пом'якшення (подолання) бідності серед літніх. У моделі оптимального перерозподілу Дж. Мірліс (J. A. Mirrlees) [14], що охоплює групи літніх і молодих людей, рівень соціального захисту позитивно корелює із економічним зростанням, яке підвищує доходи продуктивної молоді порівняно із особами пенсійного віку, що потребують активної державної підтримки для мінімізації розриву в доходах [17]. Стосовно поділу ризиків, то соціальний захист убезпечує індивідів від шоків продуктивності праці в майбутньому. Соціальне страхування виступає спільним оптимальним ризиком – ті, хто заробляють більше, сплачують більше податків та претендують на вищі соціальні виплати в майбутньому, ніж ті, хто заробляють мало і вимушені задовольнятися мінімальним рівнем соціального захисту.

К. Сала-і-Мартін [19] зазначає, що із віком людський капітал знецінюється, оскільки розмір середньодушового ВВП більший, коли люди 60+ переважно не працюють, ніж працюють. Також учений стверджує, що літні негативно впливають на продуктивність праці молоді, яка, своєю чергою, намагається змусити літніх піти на пенсію якнайшвидше, звільнивши для них робочі місця. Свобода, яка в багатьох демократичних країнах панує на ринку праці, може бути замінена літніми на різноманітні соціальні виплати. Саме тому в багатьох

країнах, не уражених проблемою старіння населення, практикуються схеми раннього виходу на пенсію. Однак у тих країнах, де гостро постає проблема «революції сивини», поступово збільшується пенсійний вік, що пов'язано зі зростанням тривалості життя, покращенням стану здоров'я літніх.

2. Теорія оптимального страхування літніх наголошує [21], що метою соціальної безпеки є заміна доходу, що втрачений через пенсійний вік, смерть чи каліцтво працівника, який заслуговує на захист, незважаючи на життєві ризики. Одним із варіантів розв'язку проблеми є приватні пенсійні заощадження, що робляться у молодому віці, іншим – страхування. Однак на страховому ринку виникає проблема несприятливого відбору (*adverse selection*): як тільки люди отримують правдиву інформацію про стан свого здоров'я, що ризик хвороб є сильним, саме вони стають зацікавленими у приватних страхових програмах, тоді як для страхових компаній ця категорія людей є найменш бажаними клієнтами. Тому оптимальною стратегією уряду стає запровадження загальних обов'язкових програм страхування.

3. «Проблема марнотратного батька» базується на припущенні, що необхідність соціального захисту виникає тому, що люди в молодому віці не заощаджують достатньо для підтримки рівня життя в літньому віці. Це пояснюється кількома причинами:

1) марнотратність через міопію [4; 8], яка пов'язана з тим, що людям бракує інформації для оцінки своїх справжніх потреб при виході на пенсію, вони не готові приймати ефективні рішення на довгострокову перспективу через небажання визнавати факт своєї майбутньої старості, їх рішення приносять незначний корисний ефект для майбутнього. Отже, уряд вимушений діяти патерналістськи, примушуючи людей заощаджувати, розвивати програми *fully funded*, адміністровані приватними компаніями, оскільки за системи солідарного страхування вперше створена програма не дозволить існуючій генерації літніх робити пенсійні заощадження, які їм потрібні для життя;

2) раціональна марнотратність [13], яка пов'язана з тим, що сама поява пенсій у середині ХХ століття спричинила ефект цілковитого покладання на державу в питаннях соціальної безпеки більшістю населення. Люди усвідомлюють не лише майбутню потребу в пенсійному забезпеченні, але й прогнозують те, як інші члени суспільства будуть реагувати на їх потреби. Тому вони розраховують на підтримку суспільства в скрутні часи навіть у разі, якщо вони із власної вини потрапили в таку ситуацію. Велика кількість малозабезпечених та літніх не відповідає стратегії економічного розвитку будь-якої країни, однак нинішнє економічно активне населення, підтримуючи соціальні програми для літніх, хоче бути впевненим, що і йому у випадку несприятливих обставин допоможуть майбутні покоління. У цьому випадку також необхідними стають програми стимулювання заощаджень працюючої молоді.

4. Теорія оманливого кейнсіанства [9], яка відштовхується від кейнсіанської доктрини, що соціальні програми створені саме для того, щоб знижувати схильність до заощаджень в періоди низького попиту та

стимулювати споживання. Однак кейнсіанство активно модифікується [25]: від усталених канонічних поглядів кейнсіанців щодо домінуючої ролі фіскальної політики та нехтування борговою проблемою – до нового кейнсіанства, в якому органічно співіснують фіскальна та монетарна політика, недооцінюється проблема фінансової системи як джерела нестабільності.

Сьогодні зі зростанням тривалості життя та попиту населення в передпенсійному віці, полісімейкері-кейнсіанці можуть скоротити офіційний пенсійний вік з метою стимулювання приватних заощаджень. Однак у реальному світі відбувається протилежне, і перерозподіл від молоді до літніх у кейнсіанському аналізі посилює ефект стимулювання споживчого попиту. На думку кейнсіанців, заощадження є несумісними зі зростанням, що є помилковим припущенням.

5. Теорія довічного страхування стосується тривалості життя людини, яка нікому не відома. А. Котлікоф та А. Співак (*L. Kotlikoff, A. Spivak*) [11] припускають, що ризик настання несприятливих подій змушує літніх віддавати до половини власних ресурсів з метою отримання справедливого ануїтету. Однак невизначеність не означає, що втручання уряду є неминучим. Приватні ринки також можуть запропонувати адекватні інструменти управління фінансами. Якщо індивіди володіють інформацією про стан свого здоров'я, то саме приватні інститути допоможуть розв'язати проблему несприятливого відбору. Однак часто саме держава управляє обов'язковими програмами соціального захисту через гарантування вищої ефективності адміністрування та більшої довіри населення [10].

У деяких країнах громадянам дозволяється здійснювати вибір на користь ануїтету та отримувати одноразову допомогу при виході на пенсію (нові системи пенсійного страхування у Бахреїні, Єгипті, Мексиці). К. Сала-і-Мартін [19] зазначає, що існує мало прикладів несприятливого відбору в системах приватного страхування життя і ринку ануїтетів.

6. Теорія державної економії на адміністративних витратах [5] наголошує на тому, що уряд повинен адмініструвати пенсійні програми через економію на масштабі, хоча самі послуги соціального захисту можуть забезпечуватися приватними компаніями. У цій теорії застосовується правило «*one-size-fits-all*» для усіх соціальних програм, дозволяючи мінімізувати адміністративні витрати. Проте, навіть якщо приватне адміністрування програм є більш витратним порівняно із державним, це зовсім не означає, що від нього потрібно відмовитися. Громадяни з різних причин можуть обирати більш дорогі приватні соціальні програми з приватним адмініструванням.

7. Теорія повернення інвестицій в людський капітал апелює до того, що соціальна безпека виступає своєрідними дивідендами, які літні люди отримують за колишнє інвестування свого людського капіталу. Тобто, чим більше нинішні працівники заробляють, тим більше доходів від прибуткового податку акумулюється у фондах, які можна спрямовувати на соціальні цілі для підтримки тих, хто продуктивно працював у минулому і

також підтримував соціально вразливі верстви населення. Освітні інвестиції, як державні, так і приватні, також виступають вагомим аргументом на користь цієї теорії, оскільки визначають якість людського капіталу.

Остання група теорій, що важко піддається математичній інтерпретації, отримала назву *описових (нарративних) концепцій*, які не відносяться ні до політичної групи, ні до групи ефективності. Серед таких теорій можна виокремити:

1. Теорія «листа щастя», що базується на принципі піраміди Понці, коли перша генерація літніх отримує пенсію від молодших у відповідь на обіцянки, що майбутні генерації сплачуватимуть за аналогічним принципом на утримання літніх. Кожна генерація впевнена, що сплата податків на соціальне забезпечення є виправданою стратегією, зважаючи, що наступні покоління платитимуть більше. У цій теорії «виграш» першої генерації фінансується втратами наступних поколінь. Однак виникає логічне питання – чому нинішня молодь вірить, що збережеться статус-кво і ця модель буде профінансована ще ненародженими поколіннями?

П. Даймонд (*P. Diamond*) у своїй моделі поколінь, що перекриваються (*overlapping generation model*) [3], наголошував, що є кілька життєвих періодів людини. У молодості індивід народжується і працює, а отриману за працю винагороду розподіляє на поточне споживання і заощадження. У старості індивід не отримує нових доходів, витрачаючи накопичені заощадження, а потім помирає. Альтруїстичного зв'язку між поколіннями немає: до кінця життя літні люди повністю витрачають свої заощадження, а молоді не успадковують нічого, але і не допомагають пенсіонерам. Однак такі жорсткі припущення в реальному світі не спрацьовують, оскільки літні можуть нагромадити капітал, який не в змозі будуть витратити за життя, а існуюча солідарна система пенсійного страхування убезпечує від ризиків та підтримується більшістю населення з огляду на принцип справедливості.

2. Теорія фіксованої праці наголошує на тому, що у світі, де панує безробіття, особливо серед молоді, а розвиток НТП тільки підсилює цю проблему, робочі місця повинні бути перерозподілені від літніх до молодих. Уряд може це зробити, запропонувавши особам передпенсійного віку пенсії в обмін на звільнення робочого місця. Вченими висувуються кілька аргументів на користь цього [16]: молодь більш продуктивна; високе безробіття серед молоді може загрожувати політичній стабільності більше, ніж висока частка безробітних серед людей передпенсійного віку (навіть соціально-економічна статистика не калькулює їх частку); профспілки підтримують цю політику, оскільки, на відміну від осіб передпенсійного віку, молодь активно шукає роботу, чим здійснює тиск на розмір зарплат. Фактично висока пенсія стає своєрідним хабаром високооплачуваному працівнику передпенсійного віку для того, щоб він залишив ринок праці.

3. Теорія монополістичного капіталізму описана в численній неомарксистській літературі та наголошує на тому, що державні трансферти спрямовуються

різним групам реципієнтів для того, щоб населення не повставало проти держави та не створювало соціально-політичних конфліктів. Оскільки літні працівники є менш продуктивними порівняно з молоддю, то капіталістична економіка прагне «виштовхнути» їх із ринку робочої сили, тоді як державна система соціального захисту запобігає проявам невдоволення цього сегмента електорату. Високі пенсії часто сприяють міграції літніх в інші країни світу (наприклад, Швейцарія), і це є значно меншою загрозою для уряду, ніж працюючі пенсіонери та невдоволені молодь, яка не має роботи.

4. Теорія квазіраціональної політики [12] пов'язана з тим, що приватні пенсійні плани також можуть стимулювати обов'язковий вихід на пенсію, а держава може наслідувати плани приватних пенсійних систем. Проте як у США, Канаді, так і в країнах Європи існуючі програми приватного пенсійного страхування не в змозі охопити всю кількість працівників, які на це претендують.

Загалом, усі наведені теорії соціальної безпеки апелюють до її безумовної важливості в контексті підтримки гідного рівня життя населення, недискримінації та забезпечення соціальної злагоди в суспільстві, а також збалансування пріоритетів ефективності економічного розвитку з питаннями справедливості. Багато із теорій, які належать до різних груп, у деяких моментах дублюють одна одну, пояснюючи аналогічні речі під різним кутом зору.

Резюмуючи, зазначимо, що соціальна безпека гарантується покращенням якості життя для задоволення потреб людей, своєчасним і адекватним реагуванням держави і суспільства на кризові явища та протиріччя, що загострюються, достатнім фінансуванням соціальних цілей та пріоритетів, модернізацію застарілих соціальних структур, інституцій і пристосуванням їх до нових умов, підвищенням соціально-психологічної компетентності владних органів та усіх суб'єктів громадянського суспільства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Becker G. S., Mulligan C. B.** Deadweight Costs and the Size of Government. *Journal of Law and Economics*. 2003, Vol. 46, Issue 2. P. 293–340.
2. **Browning E. K.** Why the Social Insurance Budget is too Large in a Democracy. *Economic Inquiry*. 1975. Vol. 13, Issue 3. P. 373–388.
3. **Diamond P.** National Debt in a Neoclassical Growth Model. *American Economic Review*. 1965. Vol. 55. P. 1126–1150.
4. **Diamond P.** A Framework for Social Security Analysis. *Journal of Public Economics*. 1977. Vol. 8, Issue 3. P. 275–298.
5. **Diamond P.** Privatization of Social Security: Lessons from Chile. *NBER Working Paper*. 1993. Vol. 4510.
6. **Dorfman A., Harel A.** The Case Against Privatization. *Philosophy and Public Affairs*. 2013. Vol. 41, Issue 1. P. 67–102.
7. **Esping-Andersen G.** The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press, 1990. 264 p.
8. **Feldstein M.** The Optimal Level of Social Security Benefits. *Quarterly Journal of Economics*. 1985. Vol. 10, Issue 2. P. 303–320.
9. **Feldstein M.** Privatizing Social Security. Chicago: University of Chicago Press, 1998. 488 p.

10. **Hamermesh D. S.** Social Security as Longevity Insurance // Conference of Economic Development and Social Welfare in Taiwan, January 1987.

11. **Kotlikoff L., Spivak A.** The Family as an Incomplete Annuities Market. *Journal of Political Economy*. 1981. Vol. 89, Issue 2. P. 372–391.

12. **Kotlikoff L., Wise D.** The Incentive Effects of Private Pension Plans. *Financial Aspects of the US Pension System*. 1987. P. 283–340.

13. **Laitner J.** Bequests, Gifts and Social Security. *Review of Economic Studies*. 1988. Vol. 55, Issue 2. P. 275–299.

14. **Mirrlees J. A.** An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation. *The Review of Economic Studies*. 1971. Vol. 38. Issue 2. P. 175–208.

15. **Mulligan C. B., Sala-i-Martin X.** Social Security in Theory and Practice (I): Facts and Political Theories. *NBER Working Papers*. 1999. Vol. 7119. 42 p.

16. **Mulligan, C. B., Sala-i-Martin, X.** Social Security in Theory and Practice (II): Efficiency Theories, Narrative Theories, and Implications for Reform. *NBER Working Papers*. 1999. Vol. 7119. 40 p.

17. **Pampel F. C., Williamson J. B.** Age, Class, Politics and Welfare State. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 199 p.

18. **Paris R.** Human Security: Paradigm Shift or Hot Air? *International Security*. 2001. Vol. 26, No. 2. P. 87–102.

19. **Sala-i-Martin X.** A Positive Theory of Social Security. *Journal of Economic Growth*. 1996. Vol. 1, No. 2. P. 277–304.

20. **Tabellini G.** A Positive Theory of Social Security. *NBER Working Paper*. 1990. Vol. 3272.

21. U. S. House Ways and Means Committee (Green Book). November 1996, Session 1.

22. World Bank National Accounts Data and OECD National Accounts Data Files. URL: <http://data.worldbank.org/indicator>

23. **Балуев Д. Г.** Личностная и государственная безопасность: современное международно-политическое измерение: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.04. Н. Новгород, 2004. 487 с.

24. **Абдурахманов М. И., Барিশполец В. А., Барিশполец Д. В., Манилов В. Л.** Геополитика, международная и национальная безопасность: словарь-справочник/под общ. ред. В. Л. Манилова. М.: Пробел, 1999. 374 с.

25. **Козюк В. В.** Кейнсианство – идеология, риторика та маніпуляція. Економічна правда. 2017. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/02/9/620279/>

26. **Серебрянников В., Хлопьев А. Т.** Социальная безопасность России. М., 1996. 349 с.

27. **Яновский Р. Г.** Глобальные изменения и социальная безопасность. М.: Academia, 1999. 357 с.

28. **Ярочкин В. И., Бузанова Я. В.** Теория безопасности. М.: Академический Проект: Фонд «Мир», 2005. 176 с.

Науковий керівник – Мартинюк В. П., доктор економічних наук, професор кафедри фінансово-економічної безпеки та інтелектуальної власності Тернопільського національного економічного університету

REFERENCES

Abdurakhmanov, M. I. et al. *Geopolitika, mezhdunarodnaya i natsionalnaya bezopasnost* [Geopolitics, international and national security]. Moscow: Probel, 1999.

Browning, E. K. "Why the Social Insurance Budget is too Large in a Democracy". *Economic Inquiry*. Vol. 13, no. 3 (1975): 373-388.

Baluyev, D. G. "Lichnostnaya i gosudarstvennaya bezopasnost: sovremennoye mezhdunarodno-politicheskoye izmereniye" [Personal and public security: the contemporary international political dimension]. *Dis. ... d-ra polit. nauk: 23.00.04*, 2004.

- Becker, G. S., and Mulligan, C. B. "Deadweight Costs and the Size of Government". *Journal of Law and Economics*. Vol. 46, no. 2 (2003): 293-340.
- Diamond, P. "Privatization of Social Security: Lessons from Chile". *NBER Working Paper*. Vol. 4510 (1993).
- Dorfman, A., and Harel, A. "The Case Against Privatization". *Philosophy and Public Affairs*. Vol. 41, no. 1 (2013): 67-102.
- Diamond, P. "National Debt in a Neoclassical Growth Model". *American Economic Review*. Vol. 55 (1965): 1126-1150.
- Diamond, P. "A Framework for Social Security Analysis". *Journal of Public Economics*. Vol. 8, no. 3 (1977): 275-298.
- Esping-Andersen, G. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press, 1990.
- Feldstein, M. *Privatizing Social Security*. Chicago: University of Chicago Press, 1998.
- Feldstein, M. "The Optimal Level of Social Security Benefits". *Quarterly Journal of Economics*. Vol. 10, no. 2 (1985): 303-320.
- Hamermesh, D. S. "Social Security as Longevity Insurance". *Conference of Economic Development and Social Welfare in Taiwan*. January, 1987.
- Kotlikoff, L., and Wise, D. "The Incentive Effects of Private Pension Plans". *Financial Aspects of the US Pension System* (1987): 283-340.
- Kotlikoff, L., and Spivak, A. "The Family as an Incomplete Annuities Market". *Journal of Political Economy*. Vol. 89, no. 2 (1981): 372-391.
- Koziuk, V. V. "Keinsianstvo – ideolohiia, rytoryka ta manipuliatsiia" [Keynesianism is the ideology, rhetoric and manipulation]. *Ekonomichna pravda*. 2017. <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/02/9/620279/>
- Laitner, J. "Bequests, Gifts and Social Security". *Review of Economic Studies*. Vol. 55, no. 2 (1988): 275-299.
- Mulligan, C. B., and Sala-i-Martin, X. "Social Security in Theory and Practice (II): Efficiency Theories, Narrative Theories, and Implications for Reform". *NBER Working Papers*. Vol. 7119 (1999).
- Mirrlees, J. A. "An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation". *The Review of Economic Studies*. Vol. 38, no. 2 (1971): 175-208.
- Mulligan, C. B., and Sala-i-Martin, X. "Social Security in Theory and Practice (I): Facts and Political Theories". *NBER Working Papers*. Vol. 7119 (1999).
- Pampel, F. C., and Williamson, J. B. *Age, Class, Politics and Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Paris, R. "Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?". *International Security*. Vol. 26, no. 2 (2001): 87-102.
- Sala-i-Martin, X. "A Positive Theory of Social Security". *Journal of Economic Growth*. Vol. 1, no. 2 (1996): 277-304.
- Serebryannikov, V., and Khlopev, A. T. *Sotsialnaya bezopasnost Rossii* [Social security of Russia]. Moscow, 1996.
- Tabellini, G. "A Positive Theory of Social Security". *NBER Working Paper*, no. 3272 (1990).
- "U. S. House Ways and Means Committee (Green Book)". Session 1. November, 1996.
- "World Bank National Accounts Data and OECD National Accounts Data Files". <http://data.worldbank.org/indicator>.
- Yanovskiy, R. G. *Globalnyye izmeneniya i sotsialnaya bezopasnost* [Global change and social security]. Moscow: Academia, 1999.
- Yarochkin, V. I., and Buzanova, Ya. V. *Teoriya bezopasnosti* [Security theory]. Moscow: Akademicheskii Proekt: Fond «Mir», 2005.